

VALEA BISTREI – SPAȚIU ETNOGRAFIC ȘI FOLCLORIC

Marin VĂRZAN¹, Ion CUBIN²

marin.v591@yahoo.com; ioncubin@yahoo.com

ABSTRACT: This paper brings into attention the folk customs, which have deep roots in the spiritual life of the people, the events related to an important event. These practices aim, in fact, man's relationship to historical, geographical, cultural and ethnographic areas, extremely rich and meaningful. Costumes, traditional craft, habits over the years have become part and parcel of human existence in this particular area. parcel of human existence in this particular area.

KEYWORDS: custom, architecture, tradition, craft, ritual..

Străveche vatră de locuire ce se desfășoară de-a lungul vechiului drum roman ce făcea legătura dintre Tibiscum și Sarmizegetusa, Valea Bistrei este presărată cu numeroase vestigii istorice prețuite de înaintașii noștri pe parcursul mai multor secole. Acest teritoriu îmbină trăsăturile montane cu cele ale ariei joase într-un tot unitar, care-i imprimă unicitate în teritoriu, o individualizează. Este situată în sud-vestul țării, mai exact în partea nord-estică a județului Caraș-Severin, fiind mărginită spre nord chiar de limita județului Timiș, Vârful Rusca fiind considerat punct extrem nordic, atât al zonei, cât și al județului Caraș-Severin.

Din punct de vedere fizico-geografic, Valea Bistrei se întinde până la cele mai mari înălțimi ale munților Poiana Ruscă în nord și Țarcu în sud, în est se desfășoară până la Pasul Porțile de Fier ale Transilvaniei (700 m), ce face legătura cu Depresiunea Hațeg, iar în vest până la vărsarea în râul Timiș, în apropierea satului Ciuta, învecinându-se cu golful de câmpie al Timișului.

Sub aspect administrativ, Văii Bistrei îi aparțin atât orașul Oțelu Roșu, cât și comunele Obreja, Glimboca, Zăvoi, Rusca Montană, Marga și Băuțar, cu satele aparținătoare, adică 21 de localități, învecinându-se cu județele Timiș în nord, Hunedoara în est, Gorj în sud, tot în sud cu municipiul

1 Profesor, Școala Gimnazială Zăvoi, Caraș-Severin.

2 Profesor, Școala Gimnazială Zăvoi, Caraș-Severin.

Caransebeș și comunele Teregova, Bolvașnița, Turnu Ruieni, iar în vest cu comuna Constantin Daicoviciu (Căvăran).

Arhitectura tradițională grănicerească³

Arhitectura gospodăriei grănicerești trebuie privită prin prisma a două mari laturi care o definesc și care o individualizează. Aceasta trebuie analizată având ca punct de plecare forma arhaică ce își face simțită prezența în întregul ansamblu. Elemente vechi, moștenite, se păstrează în arhitectură, ornamentație, cât și în inventarul interioarelor. Chiar și cei mai de seamă exponenți ai Curții de la Viena au recunoscut că românii bănățeni din granița militară țineau foarte mult la trecutul lor istoric, la tradiția moștenită de la străbuni, pe care o cultivau și o dezvoltau, fapt pentru care au fost cotați drept conservatori, deoarece se opuneau introducerii unor orânduiri care contraveneau obiceiurilor locului. Se desprinde latura definitorie a românilor bănățeni din graniță, aceea de a menține tradiția și obiceiurile moștenite, în ciuda ordinelor și dispozițiilor pe linie militară, care urmăreau subordonarea populației în toate domeniile de activitate.

Construirea clădirilor de locuit se făcea cu aprobarea autorităților militare, trebuind să fie respectate anumite reguli, ca, de pildă: toate clădirile destinate pentru locuință să se construiască din materiale solide, iar casele să contribuie la înfrumusețarea localităților grănicerești. La construirea locuințelor lor, grănicerii, pe lângă faptul că trebuiau să le construiască din material solid, erau obligați să mai respecte anumite cerințe, cum ar fi: acoperișul caselor să fie din șindrilă sau țigla, locuințele să fie înalte și luminoase, iar între clădiri să fie o distanță corespunzătoare.

Casele grănicerești din Banat erau construite din împletituri de nuiele, din lemn masiv și, mai târziu, din cărămidă. Împlinind poruncile stăpânirii, casele grănicerești erau așezate pe linia străzii, fiind, de regulă, tricelulare; spre stradă era camera principală sau casa de dinainte, la mijloc tinda, iar în partea din spate era situată casa dinapoi. La unele clădiri casa dinapoi era locuită, la altele ea servea drept cămară. La casele unde aceasta era locuită, ea era folosită și drept cămară. Casele unor grăniceri erau bicelulare, fiind compuse, în acest caz, din casa de dinainte, situată la stradă, și o a doua încăpere, tinda. De-a lungul casei, de la stradă și până la capătul casei

3 Groza, L., *Contribuții la istoria Regimentului de graniță româno-bănățean*, nr. 13 din Caransebeș, 1983, p. 68–75.

dinapoi, se întindea târnațul, un fel de coridor deschis, ridicat la aceeași înălțime cu casa și despărțit de curte cu un stăbor (gard) de scânduri cu înălțimea de un metru. Intrarea în târnaț se făcea prin curte și pe la ușa de intrare dinspre stradă. Târnațul avea acoperiș, o prelungire a streșinii, evitându-se, astfel, pătrunderea ploii în casă. Erau însă și case care aveau târnațul scurt, așezat numai în fața intrării în tindă.

Fundamentul caselor, din piatră scoasă din albia râurilor, nu era prea adânc, iar la suprafață avea înălțimea de 0,5 până la 1 m. Pe fundament se așezau bârnele din lemn de brad, tei sau stejar, decojite sau fasonate în patru muchii. Pentru a se face legătura între fundație și bârne se băteau șipci de nuiiele. La casele din nuiiele se construia, mai întâi, scheletul din lemn de esență tare, apoi se fixau pari de lemn de stejar și, printre aceștia, se împleteau nuiiele de stejar sau carpen. Peste această împletitură se lipea lut galben, care pentru o mai mare durabilitate, se amesteca cu paie sau pleavă. Peste această lipitură se așeza un strat subțire de lut amestecat cu apă. Pereții, de regulă, erau văruiți și, mai rar, colorați. Fațada casei se tencuia de sus și până jos la fundament și se văruiă. Spațiul dintre geamuri și de deasupra lor se ornamenta. Ornamentele executate pe fațadă erau variate, atât ca formă, cât și ca dimensiuni. Pentru o mai bună înțelegere, le putem grupa în: elemente geometrice, elemente florale, elemente zoomorfe și, mai rar întâlnite, elemente antropomorfe. În general, elementele ornamentale nu apar izolate, ci sunt grupate armonios. Aceste motive ornamentale au rădăcini în vremuri îndepărtate, având la bază anumite credințe sau obiceiuri.

Grinzile caselor se făceau din lemn ușor, de regulă din brad și mai rar din tei, fiind cioplite în patru fețe și sprijinite la mijloc într-o grindă mai groasă pusă de-a curmezișul. Pe capetele grinzilor se sprijineau cornii (căpriorii) acoperișului, confecționați tot din lemn de brad, peste care se băteau lăteți, iar pe aceștia din urmă se fixa șindrila. Încheierea lemnăriei se făcea cu cuie groase din lemn de esență tare, iar lăteții și șindrila se fixau cu cuie din fier. Acoperișul era, în general, în două ape, iar o caracteristică a caselor grănicerești este aceea că acoperișul din față avea o teșitură, aceasta nefiind o regulă obligatorie.

Casele grănicerești aveau pivniță, de obicei săpată sub casa dinapoi, având pereții zidiți din piatră de râu, acoperită cu grinzi și scânduri groase din lemn de stejar. Intrarea în pivniță se făcea din curte, pe trepte din lemn de stejar sau dale din piatră, sub un acoperiș de șindrila, un fel de șopron

sau numai o prelungire a streșinii rezemată pe stâlpi de stejar. Ușile de la tindă și pivniță se confecționau din lemn de esență tare, iar cele de la camerele de locuit din lemn ușor de brad și se închideau cu un răcher (zăvor) confecționat din lemn de esență tare. Mai târziu, acesta a fost înlocuit cu unul din fier. Ferestrele, una sau două, erau mici ca dimensiune, fiecare având câte două canaturi, prevăzute, mai târziu, cu obloane ce se închideau la mijloc, fixându-se în rama geamului cu ajutorul unor cârlige. Fiecare canat al geamului avea câte două ochiuri de sticlă. Ușile și ferestrele nu se vopseau. La început, se spălau cu apă caldă în care se puneau paie de ovăz și astfel lemnăria căpăta culoarea brun-gălbuie.

Tinda sau încăperea din mijloc servea de bucătărie, la casele bicelulare fiind folosită și drept cămară. Jumătate din tavanul tinzii se amenaja pentru un coș în formă de trunchi de piramidă, ajungând la acoperiș într-o deschizătură mai îngustă și ieșind deasupra acestuia. Coșurile, acolo unde existau, erau confecționate din împletituri de nuiete lipite cu un strat de lut pentru a feri casa de un eventual incendiu. Nu toate casele aveau coș; în acest caz, fumul din vatră se ridica prin trunchiul de piramidă pentru ca apoi să se împrăstie în podul casei. Vatra focului ocupa locul cel mai de seamă din tindă, ridicată cu 30–40 cm deasupra nivelului tindei, pavată cu argilă bine bătătorită sau cu cărămidă. Deasupra vetrei se găsea o bucată de lemn de esență tare, bine fixată în pereții tindei. De acest lemn se lega un lanț, care avea la extremitatea sa inferioară un cârlig din lemn de corn de care se fixa căldarea. În jurul focului se puneau oalele cu fiertură, iar la mijloc, atunci când nu se găsea căldarea, se puneau pirostria de fier cu trei picioare, pe care se așeza tigaia pentru prăjitul grăsimilor. Pe peretele din spatele vetrei se clădea, din piatră, cuptorul de copt pâine sau friptură, dar, de regulă, acesta era folosit doar la zile mari; în restul zilelor friptura, pâinea sau mălaiul se coceau în țest. Pentru încălzirea încăperii se construiau sobe din pământ, iar mai târziu acestea au fost înlocuite cu sobe din fontă.

Casa dinapoi era o cameră mai mică, așezată spre curte, având o singură fereastră. Nu la toate gospodăriile casa dinapoi era locuită, dar în ambele cazuri ea servea drept cămară. Podul casei era destul de spațios, acoperișul casei fiind înalt. Podelele podului erau acoperite cu un strat de lut amestecat cu pleavă, această lipitură jucând și un rol de izolare termică. Ca anexe ale gospodăriei grănicerești erau grajdul, care se găsea în fundul curții din față, și, paralel cu strada, cocina de porci și cotețul de păsări. Suprafața grădinii împreună cu a locului de casă, după legile grănicerești,

nu trebuia să depășească, pentru grănicerii bănățeni, 24 de iugăre. Fiecare gospodărie grănicerească avea, în afara perimetrului vetrei satului, o altă casă, numită sălaș, construită după aceleași reguli ca și casa din sat și folosită ca adăpost pentru familie și animale în timpul muncilor agricole (vezi Fig. 56). Pe baza ordinelor emise de autoritățile militare are loc în granița bănățeană sistematizarea localităților grănicerești; în ciuda tendințelor de ștergere a culturii materiale autohtone, grănicerii bănățeni și-au menținut obiceiurile și tradiția moștenite de la înaintași. Numai așa se explică faptul că, în pofida procesului de șablonizare a locuințelor grănicerești, elementele autohtone își găsesc locul binemeritat și în proporții substanțiale.

Portul popular din Valea Bistrei⁴

Costumul purtat pe Valea Bistrei și în zona Caransebeșului se încadrează în tipologia portului bănățean de munte, reprezentând prin echilibrul valorilor estetice ce deține, una dintre cele mai izbutite creații ale artei populare bănățene. Acest costum impresionează, de la prima vedere, prin aspectul său viguros și sobru. Nu-i lipsește ornamentația bogată, dar acest decor robust și compact este fără lumini și fără strălucire. Pânza groasă de cânepă dă cămășii volum și asprime. Pe mânecă apare ornamentul de tablă, care se desfășoară dens, în motive de linii drepte, în care surprindem străvechi semne ale credințelor dispărute. Cusătura păstrează punctele unei tehnici legate organic de motivele ornamentale care, moștenită din generații în generații, întregeste caracterul acestui costum. Tabla neagră (sau vânătă) acoperă, ca un strat greu fața mânecii, ca și foile la gura cămășii. Printre motivele îndesate, cusute cu reliefuri, apare din loc în loc albul pânzei sub formă de contur, sau într-o rețea de tăietură sau ciurătură proprie cămășilor bănățene.

Un alt element, legat de tipul acestei cămăși este brățara, o cusătură, care susține crețurile de sub guler și pe acelea de la volanul mânecii și care, executată peste muchiile crețurilor în motive variate, a primit pe lângă funcția practică ce o deținea inițial, valoroase atribute artistice. Alternanța culorilor, roșu și negru, care se succed pe lungimea brățării, reprezintă de asemenea un element specific costumului de aici. Mâneca strânsă într-un volan fodor, în partea de jos, reflectă (după cum confirmă și denumirea

4 Secoșan, Elena, Petrescu, Paul, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București, 1977, p. 97–103.

locală) penetrarea unei forme pe care o găsim numai în Transilvania. Poalele prinse în talie de ciupag (partea superioară a cămășii) croite în foi drepte și clini, abundă de asemenea în decor, care este plasat pe șolduri în sens vertical și la tivul de jos în sens orizontal. Spre deosebire de ornamentul geometric al ciupagului, decorul poalelor înclină înspre stilizări florale și zoomorfe. Brâul, în colorit sobru, ce încinge mijlocul femeii, peste cămașă, este înfășurat pe deasupra cu brăcira, opregul sau catrința, prinzându-se peste acestea, ceea ce reflectă modul de a purta cingătorile în Banat. Opregele (care se purtau perechi, unul în față și altul în spate, mai demult) sunt prinse peste brâu și brăcică, cu petecul întins, ca o platoșă pe trupul femeii. Ciucurii lungi atârnă în mănunchiuri de culori alternative, în aceleași nuanțe sobre. În decorul opregului, așezat în registre, pe petecul țesut, puținul fir metalic este înecat de alesăturile din lână, ce apar în reliefuri groase într-un colorit de mozaic patinat de vreme.

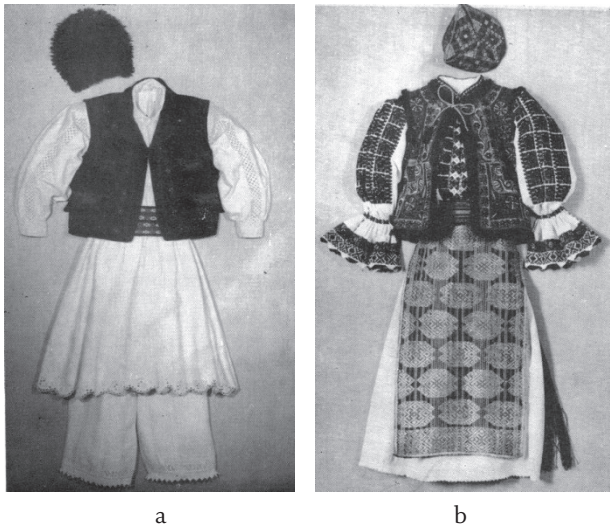

Fig. nr. 1. Costume populare din Valea Bistrei. a – bărbătesc, b – femeiesc

Catrința, care pe parcurs a înlocuit opregul din față, compensează prin opulența decorului, sobrietatea costumului din aceste locuri. Aleasă cu fir argintiu, fie în romburi mari orjane, fie în mai mici roate acestea din urmă așezate într-o țesătură învrâstată în bece, în nuanțe de curcubeu, impresionează prin armonia caldă a culorilor și prin echilibrul decorului. Pieptarul, denumit cojoc, este mai voluminos la munte, decât în câmpie. De

asemenea, despăcat în față, este împrejmuțit cu o bordură de blană neagră. Suprafața cojocului este acoperită de o broderie compactă, lăsând vizibilă o porțiune din spate, luna din cărcă (în formă de semilună) a pielii albe. Femeia poartă pe cap ceapsa, mică, în formă de tichie dreptunghiulară, care, spre deosebire de conciul costumului de câmpie, se așază pe creștet, peste părul împletit în curmi, două cozi groase, ce se încolăcesc în jurul urechilor. Cusătura îndesată a cepsei se încadrează în același stil viguros, cu ornamentația compactă, specifică acestui tip de costum. Șuba albă cu șânioare negre aplicate bogat, în tablă pe piept, la poznari și pumnași, completează costumul prin caracterul său robust și monumental.

Astfel, ne apare costumul femeiesc al Banatului de munte conturat într-o puternică personalitate, subliniată de duritatea materialului, ce-i asigură rezistența, de opulența decorului, care se desfășoară compact și dens într-un colorit sobru, ca și de întreg complexul de elemente specifice, care îi conferă valoarea de tip caracteristic al portului popular femeiesc din zonele de munte ale Banatului (vezi Fig. 1, a).

Costumul bărbătesc, făcut de asemenea din materiale groase (pânză de cânepă, îndoită cu bumbac), cioarecul și fundacul (pieptarul înfundat) iarna și laibărul (din cioarec negru) vara, ca și brăul cu brăcira țesute din părul aspru, asigură acestei vestimentații calitatea de rezistență în purtare. Deși cu orientări practice, costumul bărbătesc nu este lipsit de atribute artistice. Cămașa are foile unite cu cheie lucrată măiestrit cu acul, o specialitate a femeilor din aceste locuri, ca și ciurătura (decor perforat) cusută pe pieptul cămășii. Brăiele în motive alese, de ocheti și cocori învioresă, prin cocloritul lor, albul cămășii și negrul laibărului. Aici găsim o piesă de port, clăbățul (din blană cu pielea în afară), care merită o atenție specială. Forma sa, ca și felul de a se purta, ne amintește înfățișarea dacilor nobili tarabostes imortalizați pe Columna lui Traian (vezi Fig. 1, b).

Meșteșuguri tradiționale

Meșteșugurile au fost utile la prelucrarea produselor agricole (morăritul), construirea locuințelor sau adăposturilor (sălașe pentru animale), dulgheritul, la repararea uneltelor din fier – covăcitul. Meșteșuguri casnice și sătești ar fi cele cu privire la morile țărănești, războaiele de țesut.

Mărmurarii. Masivul Poiana Ruscă este foarte interesant din punct de vedere geologic, având șisturi cristaline, calcare și gresii, dar nu putem

omite depozitele de calcare metamorfice, ce constituie bogăția zonei, marmura, în special marmura statuară, care rivalizează cu cea de Carrara. Marmura de Ruschița este cunoscută în țara întreagă datorită structurii decorative și a culorilor în nuanțe de alb și roz. În această zonă avem unul dintre cele mai mari și mai vechi centre de exploatare a marmurei, dar prelucrarea a fost transferată la Simeria, părăsindu-se astfel o tradiție veche, care a ajuns să prindă forme de prelucrare oarecum casnică, pietrării de aici prelucrând acasă obiecte ca vase, suporturi de flori, vase pentru flori și alte obiecte decorative. Mai exista aici și un centru pentru construirea de monumente mortuare sau comemorative, centru ce a fost transferat la Simeria, însă tradiția a fost continuată de micii întreprinzători care au învățat tehnica prelucrării marmurei.⁵

Cărămidarii erau cunoscuți datorită produsului lor finit atât de necesar pentru construirea locuințelor, îndeosebi și a altor anexe pe lângă gospodăriile personale, denumit cărămidă – material de construcție preparat dintr-o pastă de argilă cu nisip și apă sau din alte materiale, prin presare mecanică sau uneori manuală, urmată de uscare și aproape întotdeauna de ardere. Acest tip de meșteșugari își desfășurau activitatea prin sate și făceau mult solicitata cărămidă *pe loc*, adică la marginea satului respectiv unde au realizat angajamentul. În contextul tehnicii de lucru, produsul era cunoscut sub două aspecte, în funcție de momentul încetării lucrării (operației): cărămidă arsă (trecută prin cuptor) și cărămidă nearsă sau crudă, careia i se mai spunea și văiugă (realizată din lut amestecat cu pleavă). Cărămidarii locuiau mai ales în apropierea orașelor, însă unii au trăit și prin unele sate, fiind mai ales țigani. Se pricepeau și la lipitul zidurilor și chiar la făcutul lor din pământ bătut.

Vărarii realizau varul, material de construcție obținut prin arderea rocilor calcaroase (var nestins) în cuptoare (varnițe) și prin hidratarea ulterioară a produsului (var stins). Acest meșteșug s-a practicat în vecinătatea Văii Bistrei, la Căvăran (Constantin Daicoviciu), dar și în zona noastră, la Var (comuna Obreja), după cum îi spune și numele (vezi Fig. 58, b). În prezent, prelucrarea varului făcându-se pe cale industrială, ocupația sătească rămâne doar cu amprenta de *ocasională*.

Oloinițarii sau uleinițarii *fabricau* uleiul de dovleac, floarea soarelui și din alte semințe. Aceștia sunt tot mai puțini, iar unele instalații tehnice

5 Material preluat de pe pagina web www.caransebes.ro

se află în paragină. Se cunoșteau diferite feluri sau categorii de uleiunițe (cu ciocane, cu bulvan, cu berbec, cu roată, cu șurub), dar toate aveau aceeași întrebuințare: obținerea, prin presare, a uleiului comestibil. Au existat uleiunițe la Obreja, una mare la moara lui Boariu, și una mai mică, la Bagiu. În prezent, există uleiunițe funcționale la Caransebeș și la Oțelu Roșu, la familia Faur.

Cojocarii confecționau cojoacele (piese de port popular realizate din piei de oaie cu blana înăuntru, purtată de femei și de bărbați și având diferite forme). De menționat că ei erau specializați în prelucrarea pieilor de ovine din care apoi confecționează amintita piesă de port popular pentru iarnă. Cojocarii bănățeni acordau o mare atenție produselor. Pentru femei realizau cojoace deosebit de frumoase, cu un grad de maximă exuberanță. Cojoacele și pieptarele bărbățești prezintă o varietate a formei redusă, iar aplicațiile de piele neagră la buzunare și pe margini, precum și cusăturile trase la mașină sunt singurele elemente decorative. Această ocupație reiese și din porecla unor familii, cum ar fi a lui Cojocaru de la Obreja.

Văiegarii apretau țesătura de lână, pregătind-o pentru confecționarea hainelor. Li se mai spunea și voiegari, iar țesăturii în cauză i se spunea dimie (prin sate era cunoscută și sub denumire de șubă). Văiegile (pive sau dârste) erau așezate pe cursul Bistrei și a afluenților acesteia. Văiegarii plecau primăvara cu căruțele prin sate, de unde adunau țesăturile, le prelucrau, înălbindu-le și îngroșându-le, dându-le o structură mai laxă, apoi toamna le aduceau proprietarilor, gata lucrate.

Țesătoarele, îndeplinind o extinsă gamă de operații, în a căror tehnică se acumula o seculară experiență, se ocupau cu țesutul lânii, cânepei, bumbacului, din care apoi se confecționau, mai ales, cele necesare îmbrăcăminții. Produsele țesătoarelor purtau amprenta mai multor funcționalități, dintre care se pot desprinde cele de uz gospodăresc (desagi, traiste, saci, ștergare pentru șters și pentru acoperitul hranei, ștergare folosite de ciobani în prelucrarea laptelui), de interior (menite să îmbogățească și să înfrumusețeze interiorul locuințelor sătești: ponevi, cilimuri, ștergare de grindă, de icoane, măsaie, ștergare de ferestre) și ocazionale (legate de ceremonii și obiceiuri mai importante – botez, nuntă, sărbători de peste an și înmormântări). Țesătoarelor li se ducea vestea prin toate satele din jur, fapt care determinau sătenii să vină la ele să cumpere materiale, să facă unele comenzi de pânză ori chiar îmbrăcăminte. Realizau pe pânză diverse modele sau o țeseau în diverse forme, așa încât, din punctul de vedere al decorației.

Războaiele de țesut țărănești au avut un rol deosebit în confecționarea textilelor, pentru că acestea existau cam în fiecare casă din satele Văii Bistrei, iar femeile tinere și vârstnice țesau diferite haine, covoare, necesare membrilor familiei, cât și în gospodărie (vezi Fig. 59, b). Acestea erau utile, deoarece locuitorii nu mai mergeau la prăvălii ca să-și cumpere aceste textile, ci le făceau în gospodăria proprie. În anul 1935, pe Valea Bistrei, războaiele de țesut erau în număr de: 280 la Marga, 85 la Rusca Montană, 90 la Voislova, 15 la Vama Marga. În ceea ce privea materia brută, materialele de in se cumpărau, iar cânepa se planta în gospodăriile proprii. Toate țesăturile se lucrau în casă, afară de haine de sărbătoare, care se cumpărau din prăvălii.⁶

Obiceiuri din satul Cireșa

„Având cele mai vechi și mai adânci rădăcini în viața spirituală a oamenilor, obiceiurile folclorice sunt, la o primă vedere, nu altceva decât manifestări ce antrenează o masă mai mare sau mai mică de indivizi, de regulă integrați într-un spectacol atractiv, fie că este, fie că nu este legat de vreun eveniment fericit sau benefic. O cercetare mai amănunțită însă ne arată că ele însumează mult mai multe aspecte sau înțelesuri vizând relația omului cu divinitatea, destinul uman, raportul omului cu natura sau relațiile interumane, intercomunitare și, am zice, relațiile între culturi diferite sau vârste diferite ale respectivelor culturi.”⁷

Obiceiuri calendaristice de peste an

A. Obiceiuri de Crăciun și Anul Nou

Cireșa se înscrie în arealele etnofolclorice, în care acestea îmbracă forme diverse și antrenează în desfășurarea lor toate categoriile umane, sub semnul unei mari sărbători, al anguralului menit să însoțească anul pe toată durata sa. Aceste obiceiuri sunt legate cum știm de nașterea Mântuitorului încă din secolul al IV-lea d. Hr.

Focurile marchează începutul acestor sărbători. În seara de 23 decembrie, se făceau și se mai fac focuri, care vestesc evenimentul Nașterii Domnului. La aceste focuri participă toată comunitatea, atât copiii, cât și adulții. În trecut focurile erau făcute din tulei (coceni), târși (crengi uscate), lemne, astăzi locul lor fiind luat de cauciucuri.

6 P. Opruț, *Biserica Ortodoxă Voislova*, Editura Marineasa, Timișoara, 2008, p. 28.

7 Avram Boța, *Tradiții și obiceiuri populare din comuna Băuțar*, Caiete de culturologie „Iovan Iorgovan” – Etnologie și Folclor, anul II, nr. 4, p. 14.

Pițărăii deschid ciclul sărbătorilor de Crăciun și Anul Nou. În Ajunul Crăciunului, în dimineața zilei de 24 decembrie, copiii (căci a lor, în primul rând, este această primă zi de sărbătoare) se adunau și se adună încă la casa cu nr. 1 (de unde începe numărătoarea caselor), casa lui Pavel Șerban, unde fac focuri (cu materiale care le stau la îndemână). Fiecare copil era îmbrăcat în haine de sărbătoare – nu întotdeauna în costum popular, purtau un băț de care atârna o opincă de cauciuc, drept opaiț și un bățacui (trăistuță).

Când se luminează de ziua, la un semnal dat de către unul dintre ei, de obicei mai mare, copiii pornesc pe la casele gospodarilor, unde sunt întâmpinați cu pițărăi (chifle coapte în cuptor de către gospodine), mere, nuci, turtă dulce, biscuiți. Drumul lor pe la fiecare casă este însoțit de urarea:

„Bună ziua lui Ajun,
Că-i mai bună a lui Crăciun,
Că-i cu miei și cu porcei,
Cure, baba, după ei,
Dă-mi un pițărău, cât de rău,
Să-l îmbuc și să mă duc.”

Este vorba, așadar, de o urare-cerere, copiii strigând darurile pe care le așteaptă, creând astfel momente de haz și bucurie atât pentru ei, cât și pentru adulți. Trebuie menționat faptul că înainte de a pleca de acasă, mamele le pun copiilor în bățacui monede, tămâie, boabe de porumb și fasole, pentru ca anul care urmează să le aducă sănătate și bogăție.

Colindatul se practică în seara zilei de Ajun, moment care aparține mai ales tinerilor; astfel flăcăii constituiți în cete cu mult înaintea Crăciunului își fixează repertoriul și participă la repetiții de grup. Cu acest prilej memorează textul și melodiile transmise din generație în generație.

Fiecare ceată are câte o tobă pentru a păstra ritmul melodiei. În același timp, flăcăii erau îmbrăcați în cojoace întoarse cu blana afară, încinși la mijloc cu clopote de la animale, iar pe cap purtau o leorfă (mască) din piele de miel sau ied, reprezentând chipuri zoomorfe. În mână aveau o boată, de care atârna, la capătul de jos, lanțuri subțiri și scurte. Lovite la pământ, lanțurile, alături de tobă, realizează o mai puternică *impresionare* a auditoriului. Costumați în felul acesta, flăcăii se numeau *moșcărăzi*. Astăzi acest mod de îmbrăcare aproape a dispărut, colindătorii fiind dotați doar cu o tobă, iar la alte cete lipsește și aceasta.

Din informațiile obținute, colindele sunt cele cunoscute și în alte zone, predominând colindul de fereastră și colindul de casă. Colindele de fereastră se cântă la fereastra gazdei spre a-i face cunoscută sosirea colindătorilor. La sosirea gazdei, colindătorii întreabă, dacă primește colinda. Sunt foarte rare cazurile în care gazda refuză colindătorii, acest moment fiind o cinste pentru gazdă, iar *comentariul* satului nu iartă gazdele neprimitoare.

La răspunsul afirmativ al gazdei, colindătorii intră în curte, uneori chiar și în casă, și cântă o colindă, care este de fapt, legată de structura familiei la care cântă, dar oricare ar fi colinda legată de acesastă structură, ea este precedată de o colindă legată de nașterea Mântuitorului.

Dacă în casă se află o fată tânără se cântă „Dăliană, fată dalbă”, iar dacă este un băiat neînsurat se cântă „Ce-mi stai june nu te-nsori”. Pe lângă colindele „oferite” de ceată, gazda poate cere flăcăilor o colindă anume, iar aceștia au obligația de a se supune dorinței gazdei – un motiv în plus pentru care „ceata” trebuia să cunoască un număr cât mai mare de colinde.

După ce termină de cântat, gazda le oferă colindătorilor cârnați, colăcei, țuică și bineînțeles bani. La terminarea „traseului”, fiecare ceată se strângea la casa unuia dintre colindători, unde erau împărțite darurile și banii și își petreceau până în dimineața de Crăciun.

Obiceiul colindatului, a evoluat în timp, astăzi participând și câte doi trei copii, care de obicei cântă doar câte o colindă, urmărindu-se doar partea financiară.

Steaua, prin datele desfășurării sale, este tot un obicei legat de nașterea Domnului.

În Cireșa, ca de altfel, pe Valea Bistrei, personajele poartă comănace pe cap; cel mai înalt fiind al lui Irod; diagonale peste piept, de obicei din panglici late tricolore, dar uneori și din breciri; săbii de lemn; o stea prinsă într-un băț, care este purtată de craiul I. Acțiunea se petrece la curtea regelui Irod, unde ajung cei trei crai, plecați din Persia. Obiceiul se desfășoară sub forma unei scenete a cărei personaje sunt: cei trei crai, Irod și soldatul.

Având în vedere că în timpul epocii comuniste, acest obicei a fost interzis, ca de altfel și colindele religioase, textul scenetei a fost reconstituit cu mare greutate. Obiceiul a fost reînviat după 1989, dar nu pentru multă vreme, astăzi nemaipracticându-se în Cireșa.

După terminarea scenetei, „actorii” interpretau colinde de stea, cele mai frecvente fiind: „O, ce veste minunată”, „Trei crai de la răsărit”, „Mare

minune s-arată”. În Cireșa s-a mai practicat și Plugușorul al cărui text a fost cel tradițional, cunoscut în toată țara și se mai practică, mai rar Sorcova.

B. Obiceiuri de primăvară

Împletind structura arhaică și cea de factură religioasă, obiceiurile de primăvară, așa cum s-au păstrat ele în Cireșa, antrenează în genere colectivitatea. Sfârșitul „câșlegilor” sau a postului mare de Sfintele Paști a fost marcat de obiceiul cunoscut sub numele de „Joi(i) mari” cunoscută în alte zone sub numele de „strigarea peste sat”. Obiceiul este o formă de demascare în colectivitate și de către aceasta, a fenomenelor negative pe care le-a cunoscut localitatea. Practicarea obiceiului este un drept exclusiv al flăcăilor care, cu această ocazie, fac „judecata” fetelor îndeosebi.

Flăcării se organizau în două cete și urcau pe două dealuri apropiate, o ceată pe Dealul de Mijloc, alta fie pe Semenice sau Chiciora. La poalele dealurilor se adunau fetele tinere, uneori chiar și femeile măritate sau vârstnice, pentru a asculta „dialogul” dintre cele două cete. Prezentăm mai jos, fără a da nume – din motive lesne de înțeles – câteva dintre „strigările” înregistrate de-a lungul anilor; formula „aure maure” s-a păstrat în timp însă, din păcate, obiceiul nu se mai practică astăzi.

Textele pot continua până la nesfârșit, spre hazul și „necazul” celor vizate, fiind un motiv de discuție și în a doua zi, în „joia mare” pe ulițele satului.

În ciclul obiceiurilor de primăvară, dat fiind faptul că în Cireșa, păstoritul a fost preponderent, sunt și cele legate de această îndeletnicire. Aceste practici aveau ca scop obținerea unor cantități sporite de lapte (și derivatele lui), carne, piei și totodată a apăra turmele de rele.

Un astfel de obicei este cunoscut sub numele de „Sângeorz”, pe 23 aprilie (Sfântul Gheorghe). În preziua Sângeorzului, mieii erau separați de oi, astfel încât, la 23 aprilie, acestea să fie duse la păscut fără miei; în jurul găleților în care se va strânge laptele, în după-amiaza aceleși zile, erau prinse cununi de flori, evident cu funcții benefice, de sporire a cantității de lapte.

Înainte de a fi mulse oile, în găleți se aruncau bani – gest de aceeași natură cu „încununatul” găleților – și, se spunea că, aceeași cantitate de lapte mulsă la Sângeorz, se va obține și la „măsurat”. Tot la Sângeorz se practica și „împrăuratul”, adică stropirea fetelor cu apă de către flăcării din sat, moment în care se spunea că se legau și viitoarele căsătorii. Sângeorzul

era un obicei care precedea un altul de o importanță deosebită în comunitățile de păstori, pe care îl vom descrie în rândurile următoare:

Măsuratul oilor era o adevărată întrecere între proprietarii de oi, principalul criteriu fiind cantitatea obținută pe oaie. Au fost situații în care proprietarii cu oi mai puține obțineau o cantitate de lapte mai mare decât cei cu oi mai multe. Cantitatea de lapte obținută de fiecare proprietar era anunțată cu glas tare, astfel încât întreaga comunitate să știe cum a pornit fiecare la „văratul” oilor. Cei care obțineau cantitatea cea mai mare de lapte erau felicitați de participanți. În același timp cei cu rezultate slabe erau ținta „bârfelor” celorlalți.

Măsuratul oilor avea loc la începutul lunii mai, în zilele de marți, joi sau sâmbătă. În preziua „măsuratului”, după amiază, oile erau „prenoite”, adică mulse ultima oară înainte de măsurat. Pentru a da lapte cât mai mult, înainte de măsurat, oile erau păscute în grădini, unde iarba era mai bună.

Măsuratul se desfășura într-o grădină a unui proprietar de oi. Fiecare proprietar își confecționa o strungă. Înainte de a începe mulsul oilor, fiecare întorcea găleata cu gura în jos, pentru a arăta celorlalți că nu avea apă în ea.

Gălețile cu lapte erau turnate într-un ciubăr, deasupra căruia era un ciur (împletitură de nuiele) și o străcătoare (strecurătoare) pentru a elimina impuritățile. Unitatea de măsură era oca (900 ml) și măsura 4 oche. Laptele era măsurat cu haragul (băț gradat). Pentru fiecare ocă obținută la măsurat, se primea o măsură în timpul pășunatului la munte.

După anunțarea „rezultatului” măsuratului, începea petrecerea. Meniul petrecerii consta în seuă, sarmale, friptură, prăjitură și multă răchie. Femeile întindeau pe iarbă măsaiele, scoteau din cotăriță vesela pusă pe aceste măsaie și „mesenii” așezați pe iarbă serveau din „bunătațile” aduse. Pe lângă membrii familiei, la petrecere erau invitați rudele și prietenii. La petrecere nu lipsea nici muzica. Și cu acest prilej exista o întrecere între stâni, cine aducea muzica cea mai scumpă.

În funcție de cantitatea de lapte obținut, proprietarii de oi primeau laptele la munte. Trebuie să menționăm că după măsurat, oile erau urcate la munte: Poiana lui Paltin, Scărișoara, Obârșie, unde erau stânele. Primii care beneficiau de lapte erau proprietarii de stâni, apoi în ordinea cantității de lapte obținut. Prima dată era „brânza mare”, iar dacă anotimpul era mai ploios și la munte era iarbă mai multă, urma „brânza mică”.

Și după „coborârea oilor” de la munte, la începutul lunii septembrie, oile erau păscute pe stâni în izlazul comunal și oile mai „dădeau” lapte, proprietarii mai puteau primi o cantitate din acesta.

Nu putem încheia descrierea măsuratului oilor, fără a menționa că acesta era nu doar o competiție între proprietarii de oi, ci și între stâni, stâna cu cantitatea cea mai mare obținută, fiind recunoscută de întreaga comunitate. Astăzi, acest obicei a dispărut la fel ca și stânille.

C. Obiceiuri de vară

Un loc important în cadrul sărbătorilor de vară îl constituie sânzâienele, vechi obicei, care se practica în Cireșa. În dimineața zilei de sânzâiene (24 iunie) fetele mergeau în grădină, în cămăși albe până la glezne, și se spălau pe față cu rouă, pentru a avea fața curată ca roua de dimineață, dar și pentru a avea „un bărbat ca roua de curat”.

După acest moment, fetele plecau pe câmp și împleteau cununițe din flori de sânzâiene, le puneau pe cap și se întorceau acasă. Cununițele erau puse la intrarea în gang (coridor) sau la poartă, unde erau ținute până se uscau. După relatarea femeilor în vârstă, cununițele uscate erau ținute ca „leac” pentru animale. Astăzi obiceiul nu se mai practică sau foarte sporadic.

D. Obiceiuri nelegate de date fixe

Alături de obiceiurile de peste an legate de date fixe, în Cireșa, ca și în celelalte localități de pe Valea Bistrei și nu numai, s-a practicat un obicei, dispărut cu desăvârșire. Acest obicei a fost păpăruia denumit în Cireșa sau pipirua, în alte sate din Valea Bistrei. În alte zone din țară este cunoscut sub numele de „paparudă” sau „păpărugă”.

Obiceiul se desfășura în verile secetoase, când culturile erau amenințate. În aceste împrejurări se constituia un alai format din fete și băieți care însoțeau o „păpăruie”. O tânără provenită de obicei din rândul țiganilor, înconjurată de târși (crengi de anin) încinsă la mijloc cu o „brecire”, care se perinda pe ulițele satului.

Fiecare gospodar ieșea în fața casei cu o găleată plină cu apă și aruncau peste această „păpăruie”. Cu acest prilej, fetele și băieții dansau și cântau în jurul ei. Cântecul avea menirea de a invoca venirea ploii, dar era și o urare de belșug. Cântecul interpretat era aproape același pe întreaga vale a Bistrei:

„Păpăruie, ruie,
 Ploaie de ne udă,
 Ploaie, Doamne, ploaie,
 Pământul să-nmoaie,
 Bucatele să crească,
 Pământul să rodească”.

Este una dintre variantele care s-a cântat în Cireșa cu acest prilej. Locuitorii comunei credeau că, după trecerea păpăruiei, în cel mult câteva zile va ploua. Coincidență sau nu, de multe ori dorința sătenilor se împlinea.

E. Nedeia (Negeia)

În toate satele de pe Valea Bistrei, ca de altfel în tot Banatul în fiecare an are loc ruga sau nedeia. Toate aceste nedei se desfășurau și se mai desfășoară încă cu prilejul hramului bisericilor din fiecare sat. Cireșa însă este o localitate atipică, în care negeia nu are loc odată cu hramul bisericii „Sfinții arhangheli Mihail și Gavril”. Foarte multă vreme ea a avut loc în 29 septembrie, dată în care nu are loc nicio sărbătoare religioasă. Conform tradiției, în 29 septembrie era Mihoiul (la Mihoi se băgau berbecii în oi).

Cert este faptul că nedeia era așteptată cu mult interes de către întreaga comunitate cu mult înainte de desfășurarea ei. În primul rând, era „căpărâtă” muzica. Un grup de tineri se ocupau de pregătirea nedeii. Aceștia se deplasau „la oraș”, adică la Caransebeș, pentru a „căpări” (a arvuni) muzica. Ei se tocmeau cu muzicanții asupra prețului, după care dădeau o „căpară” (arvună), muzicanților.

Nedeia avea loc pe parcursul a trei zile și la ea participau nu numai cireșenii, ci și „goșcii”, adică invitații. În primul rând, erau invitate rudele apropiate (frați, surori, unchi, mătuși, etc.) care erau plecate în alte localități, precum și prietenii. Era un prilej de întâlnire a neamurilor (rudelor), dar și a celorlalți fii ai satului plecați din sat.

Spuneam că cireșenii așteptau cu nerăbdare nedeia, pregătindu-se nu numai cu muzica, ci și cu efectuarea unei curățenii generale și cu pregătirea meniului pentru „goști”. Trebuie remarcat faptul că regimul comunist interzicea cu desăvârșire sacrificarea vițelilor, cireșenii erau foarte inventivi în găsirea unor modalități de a face acest lucru și, prin urmare, la masă foarte rar lipsea carnea de vițel.

La început nedeia se desfășura în fața Casei Naționale „Doina Bistrei”. Pe măsură ce numărul membrilor comunității a crescut și „goșcii” s-au înmulțit, spațiul a devenit neîncăpător, locul de desfășurare a nedeii s-a mutat în „groapă”, mai aproape de centrul comunei, unde se desfășoară și astăzi.

Nedeia începea în jurul orei 18⁰⁰ și ținea până la orele 24⁰⁰, după care gazdele se duceau acasă împreună cu invitații și se servea masa, uneori până către dimineață. Meniul era: supa, sarmele, friptura și „meșpaisul” (prăjitura). Era nelipsită răchia (țuica) și berea. Deoarece nu existau frigider, berea era pusă în găleata de la fântână și coborâtă în apă. În timpul nedeii, fata nu putea fi luată la joc la voia întâmplării. Ea trebuia „îmbunată” din timp. Dacă un tânăr invita o fată la joc, aceasta îi spunea că nu poate juca cu el acest joc, deoarece este îmbunată de altcineva și va putea juca cu el al doilea sau al treilea joc. Melodiile care erau interpretate în timpul unui joc erau doi, ardeleană, doi.

Nu putem trece cu vederea faptul că la joc, atât gazdele, cât și invitații își arătau măestria în arta jocului popular. Noaptea, la Casa Națională, se organiza bal, în prezent tinerii organizând discotecă.

Menționăm faptul că nedeia ținea trei zile, însă ziua a treia era a gazdelor. A treia zi cireșenii împreună cu muzicanții mergeau la cimitir. Fiecare cireșean venea cu „canta” (cană mare) din sticlă sau porțelan plină cu răchie pentru a cinste memoria celor morți, iar muzicanții cântau la fiecare mormânt. În după-amiaza zilei a treia începea jocul așa cum aminteam, numai cu cireșeni, la joc participau de la cei mai tineri, până la cei mai în vârstă.

Având în vedere faptul că ziua de 29 septembrie era în plină campanie de recoltare, cireșenii s-au hotărât să schimbe data nedeii, astăzi ea având loc pe data de 8 septembrie, cu prilejul Nașterii Maicii Domnului.

După 1989, nedeia și-a pierdut din farmecul de altădată, interesul scăzând simțitor față de acest eveniment, numărul invitaților reducându-se și el, iar a treia zi a dispărut complet.

F. Obiceiuri legate de momente mai importante din viața omului

a. Obiceiuri legate de naștere

Asemenea celorlalte localități de pe Valea Bistrei, și în Cireșa, obiceiurile legate de naștere nu au elemente spectaculoase, deosebite, ele rezumându-se la indicații și restricții ce trebuiau îndeplinite încă din perioada în care femeia era însărcinată.

Femeile însărcinate nu aveau voie să fure, deoarece conform practicilor moștenite din generație în generație, în acest caz, copilul se năștea cu diferite semne. Dacă lovea cu piciorul, câinele sau pisica, copilul se năștea cu mult păr pe cap.

Pentru momentul nașterii, pe lângă familia acestuia mai apar personaje ca moașa, care tăia buricul copilului și nașii care-l botezau. În primele trei zile de la naștere, moașa aducea zilnic lăuzei mâncare și îmbăia copilul și-l înfășa.

La prima scaldă a copilului, în albia de lemn (trochiță) se puneau diferite obiecte: o oglindă ca să fie frumos/frumoasă, o monedă de aur ca să fie bogat/bogată. După scaldă, apa era aruncată la rădăcina unui copac. Ca să fie ferit de deochi, nou născutului i se lega o ață sau panglică roșie.

Când nou născutul era vizitat de rude sau prieteni, aceștia îi puneau în scutece o scamă de la haine ca să aibă un somn ușor și era „scuiptat” de trei ori ca să nu se deoache. De asemenea, în primele zile după naștere, nu era lăsat niciodată singur și era pus un cuțit lângă el pentru a-l feri de rele.

Alegerea nașilor nu se făcea la voia întâmplării, ci după anumite criterii sociale, de obicei din aceeași familie, funcția aceasta transmițându-se din generație în generație. Erau foarte rare cazurile în care nașii erau schimbați.

Atât nașii, cât și moașa, aveau datoria să viziteze permanent lăuza și să asiste la primii pași ai copilului. La rândul lor, finii aveau și mai au încă obligația față de nași, concretizate prin anumite daruri cu prilejul Crăciunului (cârnați, colac, băutură) și a Paștelui (ouă, colac, băutură). Aceste obligații se mai păstrează și astăzi în Cireșa, cu deosebirea că darurile sunt mai diversificate. Erau și sunt în prezent cazuri în care nașa, îndeplinește și rolul de moașă.

Nou născutul primea de obicei prenumele bunicilor, obicei care astăzi se mai practică foarte rar. Un rol important în desfășurarea obiceiului legat de naștere îi avea botezul. Acesta era o sarcină exclusivă a nașilor și a moașei. Moașa îi pregătește hăinuțele nou născutului, iar nașii lumânările. Botezul avea loc la cel puțin o lună după naștere.

La data fixată copilul este dus la biserică de către nași, moașă și invitați. Aici, preotul oficiază slujba religioasă și copilul este botezat, fiind introdus într-o căldare cu apă special destinată botezului. Trebuie remarcat faptul că în timpul ceremoniei botezului, mama nou născutului rămânea acasă schițând o serie de activități. Dacă era fetiță, cosea o bucată de pânză pentru

ca aceasta să fie harnică, citea, scia și socotea ca să fie deșteaptă, dansa și se uita în oglindă ca să fie frumoasă. Dacă era băiat, tăia lemne, bătea cuie, bătea coasa ca să fie harnic.

Adus acasă de la biserică, copilul este dat mamei pe fereastră pentru „a fi văzut ca fereastră”. Înainte de a-l primi, între mamă și moașă are loc un dialog în care moașa întrebă și mama răspunde la ceea ce a schițat în timpul botezului:

- Moașa: Știe să scrie?
- Mama: Știe.
- Moașa: Știe să socotească?
- Mama: Știe.
- Moașa: Știe să lucreze?
- Mama: Știe.

După fiecare întrebare, mama răspunde de trei ori, iar copilul era preluat de către mamă. După acest ceremonial are loc ospățul, la care, în afară de membrii familiei, nașii și moașă, rude vecini, sunt invitați și alți membri ai comunității. La ospăț este adusă și muzică, se cântă și se dansează toată noaptea. Invitații dăruiau nou născutului bani, îmbrăcăminte. În cazul în care invitații „cinsteau” nou născutul cu bani, se adresau: „Eu dau puțin, Dumnezeu să dea mai mult”.

Astăzi obiceiul a pierdut o parte dintre caracteristicile sale tradiționale, căpătând o amploare deosebită ospățul, la care sunt invitate un număr mare de persoane, urmărindu-se de către mulți aspectul financiar – câștigul.

b. Obiceiuri legate de nuntă

Fără îndoială unul dintre cele mai importante momente din viața omului, moment marcat prin manifestări folclorice ce depășesc prin amploarea lor botezul, este căsătoria.

„Sărbătoarea nunții! Prin fast e cea mai strălucitoare și n-o echivalează decât ceremonialul morții, prin gravitatea și farmecul ei dublu. O invitație a destinului întruchipat în cântec și joc dramatic a celor ce se unesc prin cununie, nu lasă nunta să fie numai o exuberantă manifestare de veselie, ci o învăluire într-o aură a conștiinței omenești supraindividuale, în care razele bucuriei sunt răsturnate prin cele mai curate lacrimi de fecioară.”⁸

8 ***, *Nunta la români. Antologie din poezia ceremonialului de nuntă*, Editura Minerva, București, 1977, p. 2.

Căsătoria i s-a acordat o atenție deosebită încă din cele mai vechi timpuri, păstrându-și și astăzi în formele ei tradiționale, valorile sale artistice adăugându-li-se cele estetice, moderne și etice.

Cuvinte elogioase au adus spectacolului nunții Vasile Alecsandri, Ioan Slavici, George Coșbuc, Mihai Eminescu și Tudor Arghezi. „*Nunțile la români, cu întregul cortegiu de datini și obiceiuri, reflectă mai mult decât probabil, o realitate exprimată în dacism și romanitate. Putem vorbi, în cazul nunților de o expresie sensibilă a spiritualității dacice și, totodată, de o expresie a ordine romane.*”⁹

Obiceiurile prilejuite de nuntă sunt foarte variate, fiecare zonă sau subzonă folclorică aduce o contribuție proprie acestui grandios spectacol popular. În manifestările sale complexe, în obiceiurile de nuntă întâlnim elemente cu caracter juridic, economic, folcloric și de ritual.

Caracterul juridic reiese din înțelegerea ce se încheie între cele două familii care se înrudesce. Cel economic derivă din necesitatea înzestrării tinerilor căsătoriți, în vederea realizării propriei lor gospodării, a noii familii. Actele cu caracter economic și juridic sunt completate de o sumedenie de acte rituale cu scopul ca noua familie să fie ferită de forțele potrivnice, să-i aducă fericire și bunăstare.

Pentru a ne edifica asupra acestui important și deosebit de frumos obicei, ne-am propus să descriem pe cât se poate de amănunțit, desfășurarea obiceiului de nuntă, așa cum a fost el la Cireșa.

După ce băiatul și fata s-au cunoscut și le-a plăcut unul de altul, părinții băiatului cu unele rude și prieteni ai acestuia, mergeau la casa fetei pentru a o peți. Cu acest prilej se discută, în primul rând, dacă fata vine noră sau băiatul ginere. Această problemă era strâns legată de numărul fraților sau surorilor băiatului sau fetei. Dacă în familie fata avea frați, de obicei ea era dată noră. S-a urmărit îndeosebi ca băiatul să rămână în casă.

Odată discutată această problemă și lămurită, se discuta în continuare problema zestrei fetei sau a băiatului care venea noră sau ginere. Zestrea consta în animale, pământ, galbeni sau bani, haine, în funcție de starea materială a familiei respective. Fiind pusă la punct și această problemă, după îndelungate discuții, uneori chiar aprinse, se stabilea data logodnei, cunoscută în Cireșa sub numele de căpară.

9 Ioan Meștoiu, *Spectacolul nunților, Monografie folclorică*, Casa Centrală a Creației Populare, București, 1969, p. 15.

Au fost cazuri în care părinții fetei sau a băiatului nu erau de acord cu căsătoria celor doi, din anumite motive, mai ales legate de starea materială, flăcăul de comun acord cu fata, o „fura” de la părinți și o ducea la el acasă. În această situație, căpara nu mai avea loc.

Logodna (căpara) se desfășura la casa fetei și la ea participa un număr mai mare de invitați, îndeosebi din rândul rudelor (neamurilor) celor doi tineri. Denumirea de căpară, demonstrează că, o dată cu acest prilej, fata era căpă-râtă de către băiat, care îi dădea fetei un galben sau alte obiecte de podoabă și verigheta de logodnă pentru a fi încredințat că se poate căsători cu ea. Până la nuntă, cei doi purtau verighete pe degetul inelar de la mâna dreaptă.

De multe ori se întâmpla, ca din diferite motive logodna să fie ruptă sau desfăcută. Dacă logodna era ruptă din cauza băiatului, fata nu putea fi obligată să înapoieze acestuia obiectele primite cu acest prilej. Dacă fata era cea care desfăcea logodna, aceasta trebuia să înapoieze toate obiectele primite.

Cu prilejul logodnei avea loc și mai are încă o petrecere, cu mâncare și muzică, invitații dăruind tinerilor diferite cadouri sau bani.

Momentul cel mai important legat de căsătorie este nunta, care finalizează etapele anterioare: peșitul și logodna. În Cireșa, ca și în alte zone ale Caraș-Severinului, nunta ținea trei zile. Prima zi se desfășura la casa fetei, a doua zi la casa băiatului, iar a treia zi era considerată calea primară, când sunt invitate doar rudele mirilor și prietenii apropiați ai acestora.

Pregătirea pentru nuntă începea cu mult înaintea datei fixate, la aceste pregătiri fiind antrenate un număr mare de persoane. Mirele, însoțit de prietenii apropiați și tatăl lui, se ducea la „oraș” (Caransebeș) pentru a „căpări” muzica. Alegerea muzicii se făcea cu multă atenție, urmărindu-se ca în „bandă” (formație) să fie toate instrumentele: saxofon, trâmbiță (trompetă), taragot și neapărat „bombardon” (bas). După discuții cu fiecare „bandă” în parte, era aleasă cea pe care o considerau mai bună, și plăteau „căpara” (arvuna).

Cu o săptămână înainte de nuntă, umblau prin sat, din partea mirelui și a miresei, „chemătorii”, cei care făceau invitația la nuntă. Aceștia aveau o ploscă frumos împodobită cu un batic roșu, galbeni mici, mărgelile și fire de măierană. Chemătorii umblau și mai umblă și astăzi pe la gospodăriile care urmau să fie invitate la nuntă. Acceptul participării la nuntă era ca acela invitat să „prindă de ploscă”, adică să bea din ea. Astăzi pe lângă plosca tradițională, sunt înmânate și invitații.

Personajele acestei mari ceremonii sunt: mirele, mireasa, socrii mari (părinții mirelui), socrii mici (părinții miresei), giverii (staroștii), unul din partea mirelui și unul din partea miresei. Pentru a se deosebi de ceilalți invitați, ei aveau petrecute în diagonală o brecire, de obicei tricoloră. Urma stegarul – cel care purta steagul. Steagul era compus dintr-o lance (băț mai gros) care era înfășurată cu o brecire, un batic colorat împodobit cu panglici multicolore. În vârful steagului era un mănunchi de coacăze și un „țâu” (clopoțel). Stegarul era ales de către mire dintre prietenii apropiați. El nu era ales la voia întâmplării, trebuia să fie tânăr și să știe să joace. Stegarul tot timpul avea steagul asupra lui și juca cu el în mână. Dacă era neatent, nuntașii puteau să-i fure steagul și să-l ascundă. Nu era înapoiat decât atunci când „plătea” steagul. Furtul steagului era un motiv de glume pe seama stegarului. Urmau „chemătorii”, bucătarii, care serveau masa, muzicanții și nuntașii. Un personaj nelipsit de la nuntă era „strigătorul” sau „strigătorii” cinstelor. Acesta, sau aceștia, fără să depășească două persoane, trebuiau să aibă calități umoristice.

În dimineața nunții, la casa mirelui, se adună rudele și invitații acestuia. La casa mirelui vine și muzica. Aici se servește o mică gustare, după care împreună cu muzica, se pleacă la naș, unde, de asemenea, nuntașii sunt serviți cu mâncare și băutură. Muzica presupune cântece de masă sau de joc. Nașul înmânează steagul, stegarului. Trebuie menționat faptul că până la venirea alaiului mirelui, steagul era pus deasupra porții casei nănașului.

Între timp, la casa miresei se desfășura gătitul miresei de către un grup de femei mai în vârstă. Părul miresei era împletit în trei cozi de o parte și de alta a capului, dârlogi, care erau petrecute pe după urechi și prinse în spate într-un conci. Peste conci era pusă ceapța, peste ceapță era pus șlaerul (voalul), costumul era compus din ciupag, poale, cătrânță și opreg, precum și un pieptar din piele cu motive florale. Ciupagul și poalele erau din pânză țesută în casă, din fuior de bumbac; era cusut cu mătase albă și ciurătură (broderie). În picioare purta cioareci și opinci, mai târziu purtând „jumătăți” (pantofi). Mirele era îmbrăcat cu o cămașă albă până peste genunchi. Gulerul cămășii, pieptul și „pumnașul” (manșetă) erau cusute cu mătase albă. Purta, de asemenea, izmene. Era încins la mijloc cu o brecire, iar pe cap purta pălărie sau căciulă din piele de astrahan, în funcție de anotimp.

De la nași, alaiul de nuntași ai mirelui se îndrepta spre casa miresei, fiind așteptați de invitații acesteia. Poarta miresei era închisă, iar invitații

mirelui nu puteau să intre în curte, decât după ce îndeplineau anumite sarcini. Ca de exemplu, într-o prăjină era agățat un ou, din interiorul căruia era scos conținutul. La rândul ei, prăjina era legată în vârful unui stâlp sau a unui pom înalt. Invitații mirelui trebuiau să arunce cu pietre pentru a lovi oul. Dacă printre invitații mirelui era un vânător, trăgea cu pușca pentru a doborî oul. Uneori un bărbat era deghizat în mireasă și era prezentat mirelui. După îndelungi discuții între cele două „tabere” era adusă mireasa mică. Discuțiile cele mai aprinse aveau loc între cei doi giveri. În cele din urmă era adusă mireasa.

De la mireasă, întreg cortegiul de nuntași pleca la biserică. În fruntea acestui alai se afla mirele, mireasa, nașii care trebuiau să poarte două lumânări mari împodobite cu diferite materiale textile, ce urmau a fi date tinerilor căsătoriți, apoi veneau giverii, stegarul, rudele apropiate și ceilalți nuntași. Muzica încheia alaiul și cânta pe tot parcursul drumului, de la casa miresei la biserică. Aici se oficiază slujba religioasă și ritualul religios de cununie. În timpul slujbei, mirele trebuia să fie foarte atent pentru a nu fi călcat pe picior de mireasă. Dacă acest lucru se întâmpla, însemna că el era dominat de aceasta toată viața.

De la biserică, alaiul se îndrepta spre casa miresei. În funcție de numărul de invitați, fie în curte, fie în stradă, era montat un cort, unde avea loc petrecerea. Se cânta și se juca până spre dimineață. În timpul petrecerii, mirele trebuia din nou să fie atent pentru a nu i se fura mireasa. De obicei răscumpărarea consta în băutura.

După ce erau servite sarmele (sarmalele), se strigă darurile, un alt moment important și plin de haz în același timp. Cinstele (darurile) erau stigate de către unul sau doi invitați (strigătorii), care aveau calități oratorice, dar și umoriste. „Cinsta” constă în „toartâne” (torturi), meșpauri (prăjituri) și bani. Torturile și prăjitura erau frumos aranjate în cotorițe (coșuri de nuiete cu două mânere). Între cele două mânere era arcuită o nuia de alun pe care erau atârinate bancnotele.

Un alt moment al nunții era jocul miresei. Prima dată mireasa era jucată de către mire, apoi de nași, socrii, giveri, stegar și apoi de ceilalți nuntași. Trebuie evidențiat faptul că cei care doreau să joace mireasa trebuiau să plătească. Petrecerea ținea până în zori.

A doua zi, petrecerea avea loc la casa mirelui, unde de asemenea se strigau darurile din partea invitaților mirelui. Petrecerea se desfășura tot într-un cort amplasat fie în curte, fie în stradă.

Aminteam că a treia zi era „calea primară”, unde participau doar rudele mirilor și invitații acestora. Era momentul cu cele mai multe scene comice. În dimineața celei de a doua zi de nuntă un grup format din rudele mirilor, plecau cu un căruț (cărucior pe patru roți) pe la casele invitaților. Cei care erau găsiți dormind, erau puși în căruț și plimbați prin sat. De asemenea, bărbații se deghizau în mire și mireasă, în loc de steag într-un par era pus un snop de tulei (coceni), și împreună cu muzicanții plecau prin sat. Petrecerea continua până a treia zi dimineața.

Astăzi, multe dintre vechile obiceiuri nu se mai practică, rămânând totuși o amplă manifestare folclorică, marcând trecerea de la iunie la însurat.

c. Obiceiuri legate de moarte

Obiceiurile legate de moarte reprezintă practici și credințe anterioare creștinismului, biserica introducând puține rituri proprii, căutând să dea vechilor practici populare, elementele religiei creștine. Obiceiurile legate de moarte s-au conservat până în zilele noastre foarte bine în comuna Cireșa.

Ca și în cazul obiceiurilor de nuntă, sunt trei etape ale ceremonialului morții: despărțirea de cei vii, pregătirea pentru trecerea în rândul celor morți și integrarea în rândul morților.

Obiceiurile legate de moarte începeau încă din momentul în care omul trăgea să moară, urmărindu-se ușurarea suferinței celui bolnav. Pe lângă caracteristica de ritual al obiceiurilor legate de înmormântare, aceasta are și un caracter juridic. Dorințele celui care moare trebuiau respectate întotdeauna. Acesta lăsa cu limbă de moarte un testament ce nu întotdeauna era scris, în majoritatea cazurilor fiind verbal, prin care lasă urmașilor casa, animalele, pamântul (averea). În conștiința cireșenilor, testamentul era îndeplinit fără nicio rezervă, pentru a respecta dorințele celui mort, dar și de teama unor urmări neprevăzute și neplăcute.

Întotdeauna moartea a fost și este anunțată neamurilor, vecinilor, întregului sat, prin tragerea clopotelor în „dungă”, iar bărbații din familia celui mort umblă cu capul descoperit în semn de doliu și nu se barberesc. Femeile poartă „cârpă” (batic) neagră.

Imediat după moarte, cel decedat era pus pe jos, pe o scândură, până se aducea sicriul. În continuare mortul este spălat, îmbrăcat în haine de sărbătoare și așezat în „copârșău” (sicriu). Alături de mort în sicriu se mai puneă tămâie, usturoi (să nu se facă strigoi), o pungă cu mac (ca să numere

bobițele și să nu aibă timp să se întoarcă printre cei vii), piaptăn, oglindă, aparat de ras dacă era bărbat, rumenele (farduri) dacă era femeie. Sicriul este deschis pentru ca toată lumea să poată vedea mortul și să-și ia rămas bun.

Despărțirea de cel mort durează și astăzi trei zile, după care se finalizează etapa a treia, integrarea în lumea morților, dar restabilirea echilibrului social deteriorat în urma morții se prelungește și până la șase săptămâni.

Moartea unei persoane este un eveniment care privește întreaga comunitate ce participă, într-un fel sau altul, la înmormântare, datorită tradiției creștine, dar și din bună cuviință. Participarea la înmormântare se face și în funcție de legăturile de rudenie, dar și de situația socială a celui mort. La moartea unui copil sau a unei persoane foarte în vârstă, participă mai puțină lume decât la moartea unu tânăr sau a unui matur.

Membrii colectivității participă nu numai la înmormântare, ci și la pregătirea acestuia, unii dintre ei având roluri bine stabilite: groparii, femeile care duc coșurile cu colaci, cele care împart lumânările, cei care duc praporii (steagurile) cei care duc sicriul, capacul de la sicriu, cel care duce crucea, cea care duce „bâțul” (bățul), copiii care duc „ripizele”.

În momentul în care omul moare, i se pune o lumânare la cap, dar și o lumânare lungă și răsucită sub formă de spirală pe piept. În noaptea de dinaintea înmormântării, mortul este privegheat și conform tradiției, nu este niciodată lăsat singur. În timpul priveghiului, la care participă rudele, vecinii și alte persoane din sat, se organizau o serie de jocuri de cărți. Bărbații erau serviți cu țuică, și „cromne” (gogoși), atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Astăzi priveghiul se rezumă doar la băutura și gogoși, sandviciuri. De asemenea, pe când mortul este dus la groapă, la casa mortului vin preotul și cantorii, și se oficiază slujba mortului. Cât timp mortul era pe masă, acesta este bocit de către familie, rude, prieteni. Bocitul este interpretat doar de femei și nu există texte speciale pentru bocitoare, acestea fiind improvizate ad-hoc, ele referindu-se la viața celui mort.

Obiceiul de înmormântare se termină prin ducerea la groapă a celui mort. La casa mortului se adună toți cei legați prin rudenie, vecinătate, prietenie. În momentul în care mortul este scos în curte, masa pe care a fost pus mortul este răsturnată, iar după ușă se sparge o cană. De asemenea, trebuie să amintim că pe timpul cât mortul este pe masă, o tânără aduce apă de la izvor într-o găleată și este dată la trei familii.

În curte, mortului i se face din nou o slujbă, după care este dus la biserică. De acasă până la biserică era bocit de către femei. La biserică se face din nou slujba mortului. De menționat este că acei care au suferit o moarte violentă (spânzurare, otrăvire, înec, împușcare) prin sinucidere nu sunt introduși în biserică, slujba făcându-se în fața bisericii.

De la biserică cortegiul funerar se îndreaptă către cimitir. În fruntea cortegiului este o femeie în vârstă care duce un băț de care este legat un colac, înaintea o pancovă (turtă dulce), în prezent o ciocolată. Pe acest traseu, din loc în loc, la cererea familiei, a rudelor apropiate sau a prietenilor, au loc opriri (stâlpi) și se fac slujbe. Ajuns la groapă, mortului i se face ultima slujbă, după care este pus în groapă și îngropat. După ce mortul este acoperit cu pământ, o femeie toarnă apă dintr-o găleată gropitașilor (cei care au făcut groapa) să se spele pe mâini, iar găleata este dată de pomană celui care a început groapa.

După terminarea acestui ultim moment, cei care au participat la înmormântare sunt invitați la pomană. Sunt invitați în primul rând cei care au avut roluri bine stabilite în actul înmormântării, rudele și vecinii. Pomana nu constă numai în organizarea unei mese cu mâncare și băutură, ci și prin împărțirea de colaci pe tot parcursul, până la cimitir. Colacii sunt împărțiți copiilor peste mort. De asemenea, la pomana mare organizată acasă sunt împărțiți colaci.

În seara de după înmormântare, două femei se deplasează la cimitir pentru a duce mâncare mortului. Pe drum, grupul nu vorbește indiferent ce s-ar întâmpla. Pomeni în memoria celui mort mai au loc la 9 zile, 6 săptămâni, 6 luni și un an.

La pomana de 6 săptămâni are loc un parastas la biserică, sunt sfințite unele haine ale mortului, care sunt date de pomană unor persoane cu stare mai precară. Tot la șase săptămâni se „sloboade izvor”. Într-o cutie este pusă o lumânare, fixată în poziție verticală, iar în cele patru colțuri ale cutiei sunt puse 44 monede ca mortul să poată plăti „vămi” până ajunge în ceruri. Astăzi, ca și în cazul obiceiurilor legate de nuntă, au dispărut unele momente legate de înmormântare.

Bibliografie:

- [1] ***, *Nunta la români. Antologie din poezia ceremonialului de nuntă*, Editura Minerva, București, 1977.
- [2] Boța, Avram, *Tradiții și obiceiuri populare din comuna Băuțar*, Caiete de culturologie „Iovan Iorgovan” – Etnologie și Folclor, anul II, nr. 4.
- [3] Meițoiu, Ioan, *Spectacolul nunților, Monografie folclorică*, Casa Centrală a Creației Populare, București, 1969.
- [4] Opruț, P., *Biserica Ortodoxă Voislova*, Editura Marineasa, Timișoara, 2008.
- [5] Secoșan, Elena, Petrescu, Paul, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București, 1977.
- [6] www.caransebes.ro